

Koncepční rámec šetření PIRLS 2016

Praha, listopad 2017

Komplexní systém hodnocení, CZ.02.3.68/0.0/0.0/15_001/0000751

Obsah

1	Úvod	3
2	Základní informace o projektu PIRLS	3
2.1	Výběr vzorku	3
2.2	Vymezení čtenářské gramotnosti v projektu PIRLS 2016	4
2.3	Hodnocení čtenářské gramotnosti	4
2.4	Dotazníky.....	8
3	Změny v koncepci šetření PIRLS 2016	8
3.1	PIRLS Literacy	9
3.2	ePIRLS.....	9
4	Testové nástroje v šetření PIRLS 2016	11
5	Prezentace výsledků	12
6	Závěr	14

1 Úvod

Tento dokument přináší základní informace o koncepci šetření čtenářské gramotnosti PIRLS 2016. Představuje pojetí čtenářské gramotnosti pro účely tohoto šetření, podává informace o způsobu výběru vzorku, o typech a obsahovém zaměření testových nástrojů (testových úloh a dotazníků), a krátce seznamuje se změnami, ke kterým dochází v šetření PIRLS v roce 2016.

Materiál Konceptní rámec šetření PIRLS 2016 vychází z anglického originálu PIRLS 2016 Assessment Framework, Mullis, I.V.S., Michael O. Martin (Eds.), Boston College, 2015. Tato publikace je dostupná na webové stránce IEA (<http://www.iea.nl/pirls>).

Na přípravě české verze Konceptního rámce šetření PIRLS 2016 se podíleli Mgr. Zuzana Janotová, Mgr. Eva Potužníková a PhDr. Josef Basl, Ph.D.

2 Základní informace o projektu PIRLS

Mezinárodní šetření čtenářské gramotnosti PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) organizuje Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání (IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement) vždy s odstupem pěti let již od roku 2001. Hlavním cílem projektu je pravidelné zjišťování úrovně čtenářských vědomostí a dovedností žáků a sledování jejich vývoje. Záměrem šetření je poskytovat zúčastněným zemím detailní informace o výsledcích žáků v mezinárodním srovnání spolu s dalšími poznatky, např. o podmínkách a průběhu výuky ve školách, o rodinném zázemí žáků, o postojích ke čtení a čtenářském chování žáků. Studie se zaměřuje na žáky 4. ročníku školní docházky, kteří se obvykle již naučili číst a začínají čtení používat ke svému dalšímu vzdělávání.

2.1 Výběr vzorku

Šetření PIRLS je zaměřeno na žáky 4. ročníku základní školy. Plošné testování všech žáků by bylo technicky příliš náročné a ekonomicky velmi nákladné, proto je vybírán reprezentativní vzorek žáků. Aby bylo možné výsledky žáků vybraného vzorku zobecnit na celou cílovou populaci žáků 4. ročníku a aby byly výsledky porovnatelné s výsledky ostatních zemí, musí všechny země dodržet standardy a postupy, které jsou za tímto účelem stanoveny mezinárodním konsorciem.

Do testování musí být zařazeno minimálně 150 škol, je třeba, aby se ho zúčastnilo minimálně 4 000 žáků a z celé cílové populace žáků 4. ročníku nesmí být při výběru vyloučeno více než 5 % žáků. Způsob výběru vzorku je označován jako dvoukrokový stratifikovaný výběr. V prvním kroku probíhá výběr jednotlivých škol, ve druhém jsou pak uvnitř těchto škol vybírány třídy (obvykle jedna až dvě třídy s ohledem na velikost školy). Školy se vybírají systematicky s pravděpodobností úměrnou jejich velikosti (počet žáků 4. ročníku). Před vlastním výběrem škol z jejich úplného seznamu lze použít tzv. explicitní stratifikaci, tj. rozdělit seznam podle daného kritéria (např. region) do skupin, aby bylo možné navzájem porovnávat výsledky takto určených skupin škol. Školy jsou potom vybírány z každé skupiny zvlášť. Výběr vzorku škol provádí mezinárodní konsorcium projektu na základě podkladů od jednotlivých národních center.

V České republice bylo do cyklu PIRLS 2016 zapojeno 5 537 žáků ze 157 základních škol.

2.2 Vymezení čtenářské gramotnosti v projektu PIRLS 2016

Šetření PIRLS vyšlo již v roce 2001 při definování čtenářské gramotnosti z moderních přístupů k měření čtenářských kompetencí, které vyzdvihují dovednost přemýšlet o psaných textech a využívat je jako prostředek k dosažení individuálních i společenských cílů. Pro tyto přístupy je charakteristický přesun důrazu z prokázání plynulého čtení a základního porozumění na prokázání schopnosti aplikovat přečtené informace v nových situacích. S ohledem na význam, jenž je v dnešní době připisován schopnosti žáků využívat informace získané z toho, co si přečetli, zůstává definice čtenářské gramotnosti použitá v šetření PIRLS 2001 platná doposud, třebaže byla v průběhu času několikrát mírně upravena. V šetření PIRLS 2016 je čtenářská gramotnost definována jako:

„Schopnost rozumět formám psaného jazyka, které vyžaduje společnost a/nebo oceňují jednotlivci, a tyto formy používat. Čtenáři mohou odvozovat význam z různorodých forem textů. Čtou, aby se učili, aby se začlenili do společenství čtenářů ve škole i v každodenním životě, a také pro zábavu.“

Toto pojetí odráží teorie, které čtení chápou jako tvořivý a interaktivní proces, kdy je význam vytvářen v interakci mezi čtenářem a textem v kontextu určité čtenářské zkušenosti. Čtenáři jsou vnímáni jako osoby, které aktivně vytvářejí význam textu, ovládají efektivní čtenářské strategie a umějí uvažovat o tom, co přečetly. Ačkoli se tato definice čtenářské gramotnosti hodí pro všechny věkové kategorie, výslovně se odvolává na čtenářské zkušenosti malých čtenářů, pro něž má prvořadý význam čtení ve škole a v každodenním životě. Nově je v definici zdůrazněna rostoucí různorodost forem psaného textu v současné digitální době. Každý text může být prezentován v různých formách a také může různé formy kombinovat. Texty mají podobu nejen tradičních tištěných materiálů, jako jsou knihy, časopisy, noviny nebo dokumenty, ale existují i elektronické texty, např. e-maily, textové zprávy či internetové stránky, kde je text často zkombinován s multimediálními prvky.

2.3 Hodnocení čtenářské gramotnosti

Stejně jako předchozí cykly, tak i šetření PIRLS 2016 hodnotí čtenářskou gramotnost v rámci dvou účelů čtení, do nichž lze zařadit většinu toho, co žáci 4. ročníku čtou ve škole i mimo ni:

- čtení pro získání literární zkušenosti (čtení ze zájmu a pro radost),
- čtení pro získání a používání informací (čtení jako nástroj vzdělávání).

Literární zkušenost získávají žáci obvykle při četbě příběhů. V úlohách šetření PIRLS jsou využity většinou ucelené krátké příběhy nebo povídky doplněné ilustracemi. Text k tomuto účelu čtení bývá souvislý, o délce přibližně 800 slov. V příběhu vystupují dvě hlavní postavy a děj obsahuje zápletku s jednou nebo dvěma ústředními událostmi. Texty obsahují různé jazykové a stylové prvky, jako např. vyprávění v první osobě, rozhovor nebo obrazná vyjádření. Ve snaze o navození pokud možno reálné čtenářské zkušenosti jsou do testu vybírány skutečné texty napsané pro malé čtenáře, pokud splňují požadavky umožňující jejich zařazení do mezinárodního šetření (téma odpovídající věku testovaných žáků, vhodná délka, možnost překladu do různých jazyků, přenositelnost do jiných kultur apod.).

Informace žáci čerpají většinou z populárně-naučné literatury, učebních textů nebo z textů uveřejněných na internetu. Informativní texty v úlohách šetření PIRLS zahrnují souvislé i nesouvislé texty o délce 600 až 900 slov. Může jít o vědecké, etnografické, biografické nebo historické materiály či o texty typu letáku, pracovního postupu, životopisu nebo zprávy z výzkumu. Jeden informativní text může obsahovat několik různých způsobů prezentace

informací. Text je doprovázen různými prvky, např. grafem, mapou, ilustrací, fotografií nebo tabulkou, a může obsahovat podnadpisy, textová pole anebo seznamy.

V rámci každého účelu čtení jsou hodnoceny čtyři různé druhy činností, které čtenáři provádějí při četbě textu, aby porozuměli jeho významu. Tyto činnosti jsou v šetření PIRLS označovány termínem postupy porozumění:

- vyhledávání informací,
- vyvozování závěrů,
- interpretace,
- posuzování textu.

Ke každému textu je vytvořen soubor testových otázek, při jejichž zodpovídání mají žáci možnost prokázat nejrůznější čtenářské dovednosti. Každá otázka odpovídá jednomu postupu porozumění, každý postup však může být hodnocen širokou škálou různě formulovaných a různě obtížných otázek, které vycházejí z úvodního textu. Za literárními texty následují obvykle otázky týkající se tématu, prostředí, děje, postav, jejich myšlenek či pocitů. Naučné texty doprovázejí otázky týkající se informací obsažených v textu. V úlohách se obdobně jako v předchozích cyklech používají jak otázky s výběrem odpovědi, tak i otázky s tvorbou odpovědi.

Následující ukázka je příkladem otázky s výběrem odpovědi z šetření PIRLS 2011. Otázka je zaměřena na vyvozování závěrů. K výběru správné odpovědi (C) měl žák pochopit význam textu a domyslet souvislosti mezi informacemi.

Vrať se k části *Myslete na bezpečnost*. Podle ní odpověz na otázku 7 a 8.

7. Co máš dělat, aby ses moc brzy neunavil/a?

- (A) vyrazit včas
- (B) pohybovat se po vyznačených turistických trasách
- (C) jít svým tempem
- (D) dávat pozor, kudy jdu

Myslete na bezpečnost

! **Vyrazte včas.** Pak budete mít dost času, abyste si výlet užili a vrátili se domů za světla.

! **Pohybujte se po vyznačených turistických trasách,** pokud oblast dobře neznáte.

! **Jděte svým tempem.** Nehoňte se, aby vám stačily síly. Když jdete jako skupina, zvolte tempo toho nejpomalejšího.

! **Dávejte pozor, kudy jdete.** Dávejte si pozor na uvolněné kameny, hromady listů a větve, o které byste mohli zakopnout. Obzvláště opatrní buďte v místech, kde to klouže. Jestliže se musíte brodit vodou, zjistěte si předem, jaká je tam hloubka.

! **Nezapomínejte, že jste v přírodě.**

Dávejte pozor, kam šlapete, nebo když zvedáte klacek či kámen, a dobře si prohlédněte místo, kam se chcete posadit. Nikdy se nepřibližujte ke zvířatům ve volné přírodě. Možná vám připadají roztomilá a neškodná, ale mohou se chovat nevypočitatelně, zejména když si hájí své území.

DŮLEŽITÉ: Řekněte někomu, kam jdete a kdy se asi vrátíte. Může se to hodit, kdyby se vám něco stalo a potřebovali byste pomoc. Dejte také vědět, že jste se z výletu v pořádku vrátili.

Další ukázka je příkladem otázky s tvorbou odpovědi z šetření PIRLS 2011. Otázka je zaměřena na interpretaci. V první části měl žák vybrat trasu výletu a následně na základě pochopení souvislostí z textu napsat zdůvodnění výběru. K vytvoření odpovědi měl žák pracovat s textem, s mapou i s vysvětlivkami v tabulce.

12. Použij mapu Vyhlídkového vrchu s vysvětlivkami a naplánuj výlet.
U vybrané trasy udělej křížek.

- _____ Ptačí procházka
_____ Výlet k rozhledně
_____ Stezka k Žabímu potoku
_____ Okruh kolem Vyhlídkového vrchu

Uveď dva důvody z letáku, proč jsi tuto trasu vybral/a.

1. _____

2. _____

Vyhlídkový vrch
Výlet plný dobrodružství

Vyberte si trasu, po které se vydáte!

Použijte jeden z našich návrhů, nebo si vymyslete svoji vlastní trasu.

Vysvětlivky				
Název trasy	Značení trasy	Délka trasy	Náročnost trasy	Popis trasy
Ptačí procházka	■ ■ ■	2 hodiny	Snadná, přístupná i pro vozíčkáře	Okruh kolem ptačí rezervace
Výlet k rozhledně		2 až 2,5 hodiny jedna cesta	Obtížná	Výstup na Vyhlídkový vrch, výhled do celého kraje
Stezka k Žabímu potoku	■ ■ ■	3 hodiny	Středně obtížná	Výlet k odpočívadlu u Žabího potoka
Okruh kolem Vyhlídkového vrchu	■ ■ ■ ■ ■	5 hodin	Středně obtížná	Výlet kolem Vyhlídkového vrchu ke Staré skalní pevnosti

2.4 Dotazníky

Aby bylo možné dosažené testové výsledky žáků vysvětlit a interpretovat, sbírá PIRLS prostřednictvím dotazníků pro žáky, jejich rodiče či opatrovníky, učitele, ředitele škol a národní koordinátory množství informací o kurikulu pro výuku čtení, domácím a školním prostředí, čtenářském chování žáků a dalších faktorech, které mohou mít vliv na výslednou úroveň čtenářské gramotnosti.

Dotazník pro žáky obsahuje otázky o domácím a školním prostředí žáka, o jeho mimoškolních čtenářských aktivitách a vztahu ke čtení. Tento dotazník, stejně jako test, žáci vyplňují v tištěné podobě.

Dotazník pro rodiče, který vyplňují rodiče či opatrovníci v tištěné či v elektronické podobě, se konkrétně zaměřuje na získání informací v několika oblastech. Zkoumá, nakolik je úspěch žáků ve čtení ovlivněn vzděláním a zaměstnáním jejich rodičů nebo počtem knih (včetně dětských) v domácnosti; dále nakolik je ovlivněn postoji rodičů ke čtení, množstvím času věnovaného vlastním čtenářským aktivitám a četností předčítání knih dětem či jiných společných aktivit.

Dotazník pro učitele a ředitele zjišťuje informace o prostředí školy, o způsobu výuky čtení a využívaných metodách a učebních pomůckách. Učitelé a ředitelé vyplňují tyto dotazníky elektronicky.

Dotazník o obsahu vzdělávání se zaměřuje na otázky vzdělávací politiky a na kurikulum pro výuku čtení, tedy například na cíle a standardy výuky čtení, na čas vymezený učebním plánem a na výukové materiály. Tento dotazník vyplňuje národní koordinátor.

Vedle opakovaně používaných otázek, zajišťujících kontinuitu mezi jednotlivými cykly šetření, obsahují dotazníky i několik nových položek, které odrážejí aktuální poznatky z pedagogického výzkumu. V souvislosti s novým hodnocením čtenářské gramotnosti v prostředí internetu se nyní například zjišťuje, zda a jak je do kurikula na primárním stupni vzdělávání zařazeno čtení elektronických textů, rozvíjení počítačových dovedností nebo schopností práce s internetem.

V každém cyklu šetření PIRLS zapojené země připravují kapitolu do *Encyklopedie PIRLS*, která tak přináší cenné informace o jednotlivých vzdělávacích systémech se zaměřením na vzdělávání v oblasti čtenářské gramotnosti.¹

3 Změny v koncepci šetření PIRLS 2016

PIRLS jako cyklické šetření umožňuje sledovat vývoj čtenářské gramotnosti v čase, zároveň se však samo vyvíjí, aby dokázalo reagovat na potřeby zúčastněných zemí i na aktuální celospolečenské trendy. Doposud každý cyklus přinesl nějakou změnu oproti minulosti. PIRLS 2001 obsahoval jako první mezinárodní šetření dotazníky pro rodiče, jejichž cílem bylo získat informace o raných čtenářských zkušenostech testovaných žáků, a vydal Encyklopedii PIRLS popisující výuku čtení v jednotlivých zemích.

PIRLS 2006 zveřejnil výsledky nejen na celkové škále čtenářské gramotnosti a na dílčích škálách pro účely čtení, ale nově i na dílčích škálách pro postupy porozumění.

PIRLS 2011 umožnil zemím, kde žáci 4. ročníku ještě neovládají potřebné čtenářské dovednosti, zadávat test v 5. či 6. ročníku. Kromě toho vyvinul jednodušší verzi testu (tzv. prePIRLS), kterou tyto země mohly zadávat ve 4. ročníku.

¹ Publikace je dostupná na adrese <http://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/encyclopedia/>

PIRLS 2016 prochází zatím nejvýraznější proměnou, protože oproti dřívějším cyklům zavádí hned tři novinky:

- test základních čtenářských dovedností (modul PIRLS Literacy), určený k hodnocení žáků s méně rozvinutou čtenářskou gramotností na stejné škále jako PIRLS,
- elektronický test (modul ePIRLS), určený k hodnocení čtenářské gramotnosti v prostředí internetu (elektronického šetření ePIRLS se v roce 2016 účastní pouze několik vybraných zemí),
- elektronické dotazníky, které výrazně usnadňují sběr dat a tvorbu datových souborů.

3.1 PIRLS Literacy

Test základních čtenářských dovedností PIRLS Literacy, který je zařazen v roce 2016, vychází ze stejné koncepce jako PIRLS, ale je celkově jednodušší. Většina testu využívá kratší texty s jednodušší slovní zásobou i větnou stavbou. Na rozdíl od testu PIRLS, ve kterém mají žáci v testovém sešitě nejdříve k dispozici celý text a potom celý blok otázek, v testu PIRLS Literacy jsou texty rozděleny po stránkách a v testovém sešitě se střídá vždy stránka s textem a stránka s otázkami, které se vztahují k přečtené části textu. Pokud je to možné, jsou otázky umístěny na protější stránce vedle příslušné části textu, aby žáci nemuseli při jejich zodpovídání listovat. Rozložení otázek do textu žákům rovněž umožňuje zodpovědět alespoň část testu, i když nestihnou přečíst úlohu až do konce. Ve srovnání s testem PIRLS jsou v testu PIRLS Literacy o něco více zastoupeny otázky s tvorbou odpovědi (tvoří 60 %, kdežto v testu PIRLS zhruba 50 %). Pro začínající čtenáře je totiž často snazší zodpovědět otevřenou otázku, která vyžaduje velmi krátkou (např. jednoslovnou) odpověď, než otázku s výběrem odpovědi, v níž musí žák přečíst a posoudit čtyři nabízené možnosti.

PIRLS Literacy navazuje na test prePIRLS, který byl vyvinut v rámci šetření PIRLS 2011, a stejně jako on umožňuje lépe posoudit přednosti a nedostatky méně zdatných čtenářů, především žáků v zemích s obecně nižší úrovní čtenářské gramotnosti. Na rozdíl od testu prePIRLS však obsahuje i několik úloh (textů a otázek) z testu PIRLS, které umožňují propojit výsledky obou testů a představit výsledky všech zemí na jedné společné škále. Každá ze zúčastněných zemí se podle předpokládané úrovně čtenářských dovedností žáků 4. ročníku rozhodne, zda bude ve 4. ročníku zadávat test PIRLS, nebo PIRLS Literacy. Země mají rovněž možnost zadávat oba testy, například ve 4. ročníku PIRLS Literacy a v 6. ročníku PIRLS nebo v 3. ročníku PIRLS Literacy a ve 4. ročníku PIRLS. Snahou je získat ve všech zemích co nejkvalitnější informace, které bude možné využít ke zlepšování výuky čtení, aby se z žáků stali vyzrálí čtenáři schopní číst s porozuměním.

3.2 ePIRLS

V reakci na vývoj v oblasti digitálních technologií rozšiřuje PIRLS 2016 hodnocení čtenářské gramotnosti o zcela novou složku, kterou je test čtenářských dovedností v prostředí internetu ePIRLS. Texty z internetu jsou v současné době jedním z nejdůležitějších zdrojů, které žáci využívají při vyhledávání informací, a hlavním zdrojem, kde hledají doplňující údaje pro školní práce, především z přírodovědných a společenských věd.

Test ePIRLS je zadáván na počítači a hodnotí schopnosti žáků používat internet k vyhledávání informací při školní práci. Využívá simulované internetové prostředí, kde jsou žákům v okně internetového prohlížeče zpřístupněny simulované webové stránky a v testovacím okně předkládány úkoly školního typu na témata z oblasti přírodních a společenských věd. V tomto prostředí se žáci pohybují pomocí myši. Kromě myši potřebují také klávesnici, aby mohli psát

odpovědi na otevřené otázky. Konceptce testu ePIRLS byla inspirována projektem ORCA (Online Reading Comprehension Assessment), v němž žáci studují přírodovědná témata v internetovém prostředí. Účast v testu ePIRLS je pro země v roce 2016 dobrovolná. Očekává se, že země, která se rozhodne pro účast v modulu ePIRLS, se zapojí také do „tradičního“ šetření PIRLS, které využívá tištěné testové úlohy.

Čtení elektronických textů za účelem získání informací v zásadě vyžaduje využití běžných čtenářských postupů a strategií, avšak v odlišném prostředí, které obsahuje mnohem více informací, než člověk skutečně potřebuje. Další odlišnost elektronických textů od textů tištěných spočívá v tom, že informace jsou spíše než v textové formě prezentovány graficky, často s využitím interaktivních, dynamických či multimediálních prvků, jako jsou videa či zvukové nahrávky, animace, vyskakovací okna s informacemi, které se objeví poté, co na ně člověk klikne nebo najede myší, okna s měnícími se informacemi apod.

Internet si lze představit jako síť textů, které jsou rozmístěny na různých webových místech (websites) složených z webových stránek (web pages). Na rozdíl od tradičního tištěného textu, který se obvykle čte lineárně, musí čtenář v prostředí internetu hledat svou vlastní cestu v obrovské spleti informací. Musí být schopen nalézt relevantní webovou stránku a používat navigační strategie, které mu umožní efektivně přecházet z jedné stránky na druhou. Základní součástí úspěšného vyhledávání na internetu je proto schopnost lokalizovat informaci, která odpovídá položené otázce. To předpokládá využití autoregulačních postupů, díky nimž čtenář udrží pozornost zaměřenou na úkol a nenechá se rozptýlit jinými zajímavými informacemi nebo reklamou.

ePIRLS vychází z toho, že při čtení elektronických textů je třeba skloubit nové digitální gramotnosti s tradičními čtenářskými postupy, jaké jsou hodnoceny v testu PIRLS. Obecně jsou proto sledovány stejné postupy porozumění – až na to, že čtenářské úkoly jsou situovány do prostředí internetu. Text je zde tvořen souborem vzájemně propojených webových stránek obsahujících množství textových i vizuálních informací, jako jsou fotografie, grafy, tabulky, mapy, videa, animace, odkazy a vyskakovací okna. Každá úloha obsahuje 2–3 webová místa (websites), která dohromady čítají 5–10 webových stránek. Při tvorbě textů byly využity skutečné internetové stránky, které byly upraveny a převedeny do simulovaného internetového prostředí. Pohyb v tomto prostředí předpokládá jisté navigační dovednosti, např. dovednost najít stránku, která obsahuje konkrétní hledanou informaci, nebo používání záložek, navigačních tlačítek, ikon, odkazů či posouvacích lišt. Testové otázky žáci vyplňují v testovacím okně.

I přes snahu o navození pokud možno autentického čtenářského zážitku je toto internetové prostředí značně omezené ve srovnání se skutečným internetem. Primárním cílem testu ePIRLS je totiž hodnocení čtenářských, nikoli navigačních dovedností, přestože je zřejmé, že schopnost nalézt potřebnou informaci je nezbytným předpokladem každého čtení na internetu. ePIRLS začíná stručnými pokyny, které žákům vysvětlí, jak klikat na záložky a tlačítka a jak se v textu pohybovat. Testem žáky provází postava učitele, který jim pomáhá, když mají problémy s navigací. Po uplynutí předem stanovené doby jsou žáci prostřednictvím postavy učitele automaticky přeměrováni na správnou webovou stránku, pokud ji sami nedokázali najít, a tato informace se zaznamená do systému. Díky tomu mají žáci možnost dokončit čtenářské úkoly v předepsaném čase.

4 Testové nástroje v šetření PIRLS 2016

Ačkoli všechny tři moduly šetření PIRLS 2016 vycházejí ze stejného teoretického rámce, liší se v důrazu kladeném na různé aspekty čtenářské gramotnosti. PIRLS i PIRLS Literacy věnují stejný prostor oběma účelům čtení, kdežto ePIRLS se soustředí pouze na čtení pro získání a používání informací, protože i ve skutečném životě čtou žáci internetové texty především proto, aby našli určité informace. Vzhledem k tomu, že při čtení elektronických textů se čtenář často probírá mnohem větším množstvím informací, než skutečně potřebuje k vyřešení svého úkolu, obsahují texty v testu ePIRLS větší počet slov. Zastoupení jednotlivých postupů porozumění v testu ePIRLS je stejné jako v testu PIRLS. Naopak test PIRLS Literacy, určený pro žáky, kteří ještě neumějí tak dobře číst, obsahuje relativně více otázek zaměřených na základní postup porozumění, jímž je vyhledávání výslovně uvedených informací. Šetření PIRLS 2016 v ČR obsahuje úlohy z modulu PIRLS a několik úloh z modulu PIRLS Literacy. Rozdíly mezi jednotlivými moduly šetření PIRLS 2016 uvádí tabulka 1.

Tabulka č. 1 Složení testů PIRLS, PIRLS Literacy a ePIRLS

	PIRLS	PIRLS Literacy	ePIRLS
Formát testu	tištěný testový sešit	tištěný testový sešit	simulované internetové prostředí
Přibližná délka textů	800 slov	400 slov	1 000 slov
Procentuální zastoupení účelů čtení a postupů porozumění			
Účely čtení			
Získání literární zkušenosti	50 %	50 %	0 %
Získání a používání informací	50 %	50 %	100 %
Postupy porozumění			
Vyhledávání informací	20 %	50 %	20 %
Vyvozování závěrů	30 %	25 %	30 %
Interpretace	30 %	25 %	30 %
Posuzování textu	20 %		20 %

Modul PIRLS se skládá celkem z 12 úloh (textů a doprovodných otázek), které jsou v různých kombinacích rozděleny do 16 testových sešitů obsahujících vždy dvě úlohy. Každému žákovi je náhodně přidělen jeden testový sešit, na jehož vyplnění má 80 minut (tj. 40 minut na jednu úlohu). Modul PIRLS Literacy obsahuje také 12 úloh rozdělených do 16 testových sešitů, na jejichž vyplnění mají žáci rovněž 80 minut. Po dokončení testu dostanou žáci ještě dotazník, jehož vyplnění trvá 15–30 minut.

Propojení mezi oběma moduly je zajištěno tak, že 2 z 12 úloh v testu PIRLS jsou tvořeny jednoduššími úlohami vyvinutými pro PIRLS Literacy, zatímco zbývajících 10 úloh jsou úlohy vyvinuté pro PIRLS. 6 z 16 sešitů PIRLS obsahuje vždy jednu jednodušší úlohu PIRLS Literacy a jednu „normální“ úlohu PIRLS. Podobně 2 z 12 úloh v testu PIRLS Literacy jsou tvořeny obtížnějšími úlohami vyvinutými původně pro PIRLS. Tyto úlohy se analogicky vyskytují v 6 ze 16 sešitů PIRLS Literacy.

Propojení mezi jednotlivými cykly šetření PIRLS zajišťuje zařazení tzv. trendových úloh, které byly použity již v minulosti. Konkrétně bylo v některém z minulých cyklů použito 6 z 10 úloh PIRLS, zbývajících 4 úlohy byly pro šetření PIRLS 2016 vytvořeny nově. 4 z 10 úloh PIRLS Literacy byly v roce 2011 součástí testu prePIRLS, zbývajících 6 úloh bylo vyvinuto nově.

Úlohy, které se opakovaně nepoužijí, jsou vždy po dokončení příslušného cyklu uvolněny ke zveřejnění.²

Elektronický test ePIRLS se skládá z 5 úloh. Podobně jako v papírových testech PIRLS a PIRLS Literacy jsou úlohy rozděleny do skupin po dvou a každý žák řeší pouze dvě úlohy, na jejichž dokončení má celkem 80 minut. Následně vyplňuje ve stejném počítačovém prostředí zhruba pětiminutový dotazník s otázkami zaměřenými na zkušenosti s používáním počítačů a internetu. Vzhledem k tomu, že je elektronický test v roce 2016 zadáván poprvé, jsou všechny úlohy nově vytvořené. Po zveřejnění výsledků budou dvě úlohy uvolněny a ostatní budou uchovány pro potřeby budoucích cyklů ePIRLS.

5 Prezentace výsledků

Výsledky žáků jednotlivých zemí jsou v šetření PIRLS prezentovány dvěma různými způsoby:

- Pomocí bodového skóre na škálách výsledků, které vyjadřují úspěšnost žáků při řešení testových úloh.
- Pomocí čtyř stanovených úrovní čtenářské gramotnosti, které poskytují podrobnou informaci o tom, do jaké míry si žáci osvojili čtenářské kompetence.

První způsob představuje průměrný výsledek žáků jednotlivých zemí pomocí bodového skóre na celkové škále výsledků PIRLS, která vyjadřuje úspěšnost žáků při řešení testových úloh. Tato škála byla vytvořena v roce 2001 tak, že mezinárodní průměr odpovídal hodnotě 500 bodů a směrodatná odchylka byla 100 bodů. Kromě srovnání úspěšnosti žáků na jedné celkové škále čtenářské gramotnosti je k dispozici i srovnání na čtyřech dílčích škálách pro účely čtení a postupy porozumění. Dvě dílčí škály zastupují každý z účelů čtení a další dvě dílčí škály byly vytvořeny pro čtyři postupy porozumění tak, že do jedné společné škály byly spojeny první dva postupy porozumění (vyhledávání informací a vyvozování závěrů) a do druhé zbývající dva sledované postupy (interpretace a posuzování textu).

Tabulka č. 2 Škály pro prezentaci výsledků šetření PIRLS

Celková škála PIRLS		
Dílčí škály PIRLS	Dílčí škály podle účelu čtení	Škála čtení pro získání informací (literární texty)
		Škála čtení pro získání a používání informací (informativní texty)
	Dílčí škály podle využitých postupů porozumění	Škála vyhledávání informací a vyvozování závěrů (vyhledávání)
		Škála interpretace a posuzování textu (interpretace)

Druhý způsob prezentace výsledků představuje výsledky pomocí čtyř úrovní čtenářské gramotnosti, které jsou vymezeny minimálním počtem bodů, jehož musí žák dosáhnout. Úrovně byly stanoveny na základě výsledků všech testovaných žáků. Žáci na první úrovni dosahují nejvyšších výsledků a zvládají nejsložitější dovednosti, žáci na čtvrté úrovni dosahují nejnižších výsledků a ovládají pouze nejjednodušší čtenářské dovednosti. Jsou však žáci, kteří nedosahují ani této čtvrté úrovně čtenářských dovedností (v roce 2011 nedosáhla čtvrté úrovně necelá 2 % českých žáků). Analýza žakovských odpovědí na testové otázky umožnila vymezit

² Publikace Čtème nejen v hodinách českého jazyka, která obsahuje uvolněné úlohy z šetření PIRLS 2016, je dostupná v elektronické verzi na adrese: <http://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PIRLS/Uvolnene-testove-ulohy>

dovednosti, které žáci na každé z těchto úrovní ovládají. Následující tabulka uvádí podrobný popis dovedností v jednotlivých úrovních včetně bodových hodnot, které je vymezují.

Tabulka č. 3 Mezinárodní úrovně čtenářské gramotnosti PIRLS 2016

Body	Charakteristika dovedností na dané čtenářské úrovni
625 Velmi vysoká úroveň	Při čtení poměrně obtížných <i>literárních</i> textů žáci umějí: • interpretovat události příběhu a jednání postav a s přesným odkazem na text popsat příčiny událostí, pohnutky a pocity postav i jejich postupný vývoj v příběhu • jednoduše posoudit výběr jazykových a stylistických prostředků a jejich působení na čtenáře Při čtení poměrně obtížných <i>informačních</i> textů žáci umějí: • s přesným odkazem na text nalézt a interpretovat složitou informaci, jejíž jednotlivé části jsou uvedeny na různých místech v textu • propojit informace z různých částí textu a použít je k vysvětlení vztahů nebo sledu událostí • přemýšlet o názoru či záměru autora na základě jednoduchého posouzení textových a grafických prvků v textu
550 Vysoká úroveň	Při čtení poměrně obtížných <i>literárních</i> textů žáci umějí: • rozpoznat a vyhledat podstatné skutečnosti a detaily zmíněné na různých místech v textu • s odkazem na text vyvozovat závěry o vztazích mezi událostmi, záměry, jednáním a pocity postav • interpretovat a propojit události příběhu s jednáním, vlastnostmi a měnicími se pocity postav • rozpoznat použití některých jazykových prostředků (např. metafory, citového zabarvení, obrazného vyjádření) Při čtení poměrně obtížných <i>informačních</i> textů žáci umějí: • rozpoznat a vyhledat požadované informace v hutně psaném textu nebo ve složité tabulce • vyvodit závěry o logických vztazích a použít je k vysvětlení či zdůvodnění • propojit textové a grafické prvky a interpretovat vztahy mezi jednotlivými myšlenkami • provést zobecnění na základě posouzení obsahu a dalších prvků
475 Střední úroveň	Při čtení snadných i poměrně obtížných <i>literárních</i> textů žáci umějí: • samostatně vyhledat a reprodukovat explicitně popsané události, jednání a pocity postav • vyvodit bezprostřední závěry týkající se vlastností, pocitů a pohnutek hlavních postav • interpretovat zřejmé důvody a příčiny a své interpretace podložit vhodnými příklady z textu • rozpoznat základní jazykové prostředky Při čtení snadných i poměrně obtížných <i>informačních</i> textů žáci umějí: • nalézt dvě nebo tři informace zmíněné v textu • vyvodit bezprostřední závěry a použít je k vysvětlení • jednoduše interpretovat a propojovat informace, například při řazení událostí

400 Nízká úroveň	Při čtení převážně snadných <i>literárních</i> textů žáci umějí: • vyhledat v textu explicitně vyjádřenou informaci, událost nebo myšlenku • vyvodit bezprostřední závěry o událostech a příčinách jednání • jednoduše interpretovat události příběhu nebo jeho hlavní myšlenku Při čtení převážně snadných <i>informačních</i> textů žáci umějí: • vyhledat a reprodukovat explicitně uvedené informace z textu nebo grafického prvku (např. tabulky, obrázku) • vyvodit bezprostřední závěry o uvedených vysvětleních, popisech nebo událostech

6 Závěr

PIRLS 2016 je komplexní šetření čtenářské gramotnosti žáků 4. ročníku, které umožňuje sledovat vývoj čtenářských dovedností po dobu 15 let na jedné výsledkové škále. Jednodušší test základních čtenářských dovedností PIRLS Literacy zajišťuje přesnější měření čtenářských dovedností ve spodní části škály a díky svému propojení s testem PIRLS dovoluje přímo porovnat výsledky zemí s nižší úrovní čtenářské gramotnosti s ostatními zeměmi. Test čtenářské gramotnosti v prostředí internetu ePIRLS obohacuje PIRLS o poznatky týkající se dovedností žáků vyhledávat informace v elektronických textech. Výsledky zemí v testu ePIRLS budou prezentovány na samostatné škále.

Zjištění z hlavního sběru dat šetření PIRLS 2016 s výsledky českých žáků v mezinárodním srovnání budou zveřejněna prostřednictvím národní zprávy a tiskové konference v prosinci 2017 v den zveřejnění zjištění na mezinárodní úrovni.